

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПСИХОЛОГІЇ ДО ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCHING THE PROBLEM OF PREPARING FUTURE PSYCHOLOGY BACHELORS FOR ENLIGHTENMENT OF THE PUBLIC

У статті охарактеризовано методологічні підходи до дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності: системний, синергетичний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний.

Відповідно до системного підходу необхідно: розглядати досліджуваний процес як систему; виявити основні структурні складові досліджуваного процесу та елементи, які до них належать; визначити ієрархічні взаємозв'язки і особливості взаємодії між ними, а також окреслити послідовність їх функціонування у складі цілісної системи; детермінувати сукупність чинників та умов, які зумовлюють його розвиток; виявити основні фактори, які ззовні впливають на функціонування системи.

Згідно із синергетичним підходом, досліджувана підготовка – відкрита відкрита нелінійна багатоваріантна система, яка володіє самоорганізацією. А керування її розвитком можливе лише в критичних станах (точках біфуркації) шляхом слабких впливів чи легких поштовхів системі відповідно до тенденцій її самоорганізації.

Особистісний підхід спрямований на формування в майбутніх бакалаврів психології відповідних установок, поглядів, переконань, цінностей і ставлення до просвітницької діяльності, а також забезпечує розвиток їх особистісно і професійно значущих якостей.

Діяльнісний підхід передбачає: визначення і врахування особливостей і функцій просвітницької діяльності психолога; чітке визначення мети, завдань, дій та операцій досліджуваного процесу; переведення кожного студента з позиції об'єкта у позицію суб'єкта, який особисто здійснює пізнання психологічного просвітництва.

Компетентнісний підхід детермінує зміну ролі майбутнього бакалавра психології з об'єкта навчання у його суб'єкта, акцентує увагу на його ціннісних орієнтаціях та здатностях практично діяти, підвищує роль самоосвітньої діяльності у процесі досліджуваної підготовки, а також формує його готовність до дій в різноманітних проблемних ситуаціях.

Акцентовано увагу, що кожен із проаналізованих методологічних підходів розкриває різні сутнісні характеристики явищ, відтак дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності не може обмежуватися одним або кількома з них.

Ключові слова: підготовка, готовність, психолог, просвітництво, методологія, методологічні підходи, дослідження.

The article describes methodological approaches to studying the problem of professional training of future bachelors of psychology for the enlightenment of the public: systemic, synergistic, personal oriented, activity-based, and competency-based.

According to the system approach, it is necessary to: consider the studied process as a holistic system; identify the main structural components of the studied process and the elements that belong to them; determine the hierarchical relationships and features of the interaction between them, as well as outline the sequence of their functioning as part of a holistic system; determine the set of factors and conditions that determine its development; identify the main factors that externally influence the functioning of the system.

According to the synergistic approach, the studied preparation is an open nonlinear multivariate system that possesses self-organization. And its development can be controlled only in critical states (bifurcation points) by weak influences or light shocks to the system in accordance with the tendencies of its self-organization.

The personal oriented approach is aimed at forming in future bachelors of psychology appropriate attitudes, views, beliefs, values, and attitudes towards educational activities, and also ensures the development of their personally and professionally significant qualities.

The activity-based approach involves: determining and taking into account the features and functions of the psychologist's educational activity; clearly defining of the goal, tasks, actions and operations of the studied process; moving each student from the position of an object to the position of a subject who personally carries out the knowledge of psychological education.

The competency-based approach determines the change in the role of the future bachelor of psychology from the object of study to its subject, focuses on his value orientations and abilities to act practically, increases the role of self-educational activity in the process of the studied training, and also forms his readiness to act in various problem situations.

It is emphasized that each of the analyzed methodological approaches reveals different essential characteristics of phenomena, therefore, the study of the problem of preparing future bachelors of psychology for enlightenment of the public cannot be limited to one or several of them.

Key words: preparation, readiness, psychologist, enlightenment of the public, methodology, methodological approaches, research.

УДК 378.4: 364.62

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/74.61>

Лісіна Л.О.,

докт. пед. наук, професор,

професор кафедри педагогіки

Бердянського державного педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Успішність та результативність виконання будь-яких наукових розвідок детерміновані сукупністю

застосованих дослідником концептуальних положень, методів і засобів науково-пізнавальної діяльності, тобто суттєво залежать від грамотності й правильності обраної ним методології дослідження.

Методологія дослідження у педагогічній науці – це сукупність наукових ідей, фундаментальних педагогічних істин, теорій формування і розвитку особистості, способів організації процесу пізнання досліджуваного феномену, а також рекомендацій до побудови низки концептуальних засад, придатних для практичного застосування у теорії і практиці вищої освіти.

Основною метою методології, у контексті нашого дослідження, виступають конкретні концептуальні положення тих методологічних підходів, здатних на якісне оновлення, зміну чи вдосконалення діючої професійної підготовки майбутніх бакалаврів психології.

Відтак, актуальним постає питання визначення й обґрунтування методологічних підходів, які сприятимуть ефективному дослідженню педагогічної проблеми професійної підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різноманітні аспекти професійної підготовки майбутніх психологів стали предметом кандидатських та докторських дисертаційних досліджень українських науковців, серед яких: Н. Байбекова [2], В. Волошина [5], Т. Гура [7], О. Затворнюк [8], О. Пономаренко [13], Н. Сердюк [14], Т. Тітова [16], І. Хавіна, Н. Северина [17] та інших науковців.

Методологію дослідження в педагогічній науці розглядали І. Андросчук [1], О. Бережнова, С. Гончаренко [6], С. Золотухіна, О. Башкір [9], О. Лавріненко [10], Н. Лібак [11], В. Кушнір, О. Мисечко, О. Хохліна [18] та інші науковці.

Мета дослідження – охарактеризувати методологічні підходи до дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для якнайповнішого та якісного і комплексного дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності вважаємо за доцільне використати такі методологічні підходи: *системний, синергетичний, особистісний, діяльнісний та компетентнісний*.

Так, дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності насамперед потребує врахування **системного підходу**, який передбачає організацію процесу наукового пізнання на концептуальних засадах системного аналізу і теорії систем.

Вивчення досліджуваного процесу з позицій системного підходу спрямована на вироблення у дослідника цілісного уявлення про об'єкт дослідження як певної системи [1; 3; 6].

Для досягнення цієї мети, процес підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності необхідно розглядати дотримуючись **основних методологічних принципів системного підходу** [3, с. 345]: *принципу цілісності*

(досліджуваний процес є єдиним цілим аюо єдністю), *принципу пріоритету цілого над складовими* (процес підготовки як ціле та його структурні складові і компоненти не можуть існувати один без одного, адже усі вони мають бути підпорядковані єдності, тому розвиваються і змінюються тільки в цій єдності та узгоджуючись з нею під час виконання своїх функцій), *принципу ієрархічності* (усі компоненти нижчого рівня підпорядковані структурній складовій вищого рівня, яка, у свою чергу підпорядкована структурній ще складовій вищого рівня), *принципу структурності* (необхідність визначення зв'язків між компонентами у межах кожної структурної складової та взаємозв'язків між усіма структурними складовими, що характеризують особливості організації досліджуваного процесу), *принципу взаємозв'язку із зовнішнім середовищем* (визначення чинників, які ззовні впливають на досліджуваний процес та визначення його місця в мета-системі професійної підготовки майбутніх бакалаврів психології).

Отже, для дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності з позицій системного підходу передбачає: виявити основні структурні складові та елементи, які до них належать; визначити ієрархічні взаємозв'язки і особливості взаємодії між ними, а також окреслити послідовність їх функціонування у складі цілісної системи; детермінувати сукупність чинників та умов, які зумовлюють його розвиток; виявити основні фактори, які ззовні впливають на функціонування системи.

При цьому, важливим є визначення не тільки конкретних структурних складових досліджуваного процесу і переліку елементів, які входять до них, а взаємозв'язки та особливості взаємодії між ними у складі цілісної системи підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності.

Наступним методологічним підходом для дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності **синергетичний підхід** [3; 9; 11; 15].

Синергетичний підхід, хоча й базується на окремих концептуальних положеннях і ідеях системного підходу (розгляд досліджуваного процесу як системи), за своєю суттю передбачає вивчення досліджуваної підготовки як *відкритої неврівноваженої нелінійної системи, яка самоорганізується* [3].

У фокусі дослідника, відповідно до синергетичного підходу перебувають тенденції розвитку досліджуваної підготовки як «нелінійної багатоваріантної системи, яка характеризується великим ступенем непрогнозованості, а також непередбачуваністю моменту її переходу з одного стану в інший» [3, с. 344–345].

Синергетичний підхід базується на наступних

концептуальних положеннях: «складноорганізованим системам неможливо нав'язати напрями і шляхи розвитку, можливо лише сприяти (через слабкі впливи) процесу самоорганізації; нестійкість є однією із умов стабільного і динамічного розвитку, а хаос є креативним початком, конструктивним механізмом еволюції; неможливо досягти одночасного поліпшення відразу всіх важливих показників системи; при кількох станах рівноваги еволюційний розвиток системи відбувається при лінійному зростанні ентропії (невизначеності ситуації); для складних систем існують декілька альтернативних шляхів розвитку; кожний елемент системи несе інформацію про результат майбутньої взаємодії з іншими елементами; складна нелінійна система в процесі розвитку проходить через критичні точки (точки біфуркації), у яких відбувається розгалуження системи через вибір одного з рівнозначних напрямів її подальшої самоорганізації; знаючи тенденції самоорганізації системи, можна прискорити її еволюцію; керувати розвитком складних систем можливо лише в точках їх біфуркації за допомогою легких поштовхів» [15, с. 39].

Отже, концептуальні положення синергетичного підходу зумовлюють розгляд процесу підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності як відкритої нелінійної багатоваріантної системи, яка володіє самоорганізацією. Водночас керування її розвитком можливе лише в критичних станах (точках біфуркації) шляхом слабких впливів чи легких поштовхів системі відповідно до тенденцій її самоорганізації.

Якісне дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності неможливе без урахування концептуальних засад **особистісного підходу**, адже кожен майбутній бакалавр психології є особистістю.

Відповідно до положень цього підходу, дослідник має врахувати, що досліджуваний процес орієнтується на особистість майбутнього бакалавра психології не тільки як на об'єкт педагогічного впливу [1], а й як на суб'єкта цього впливу, який він здійснює сам на себе у ході самоосвіти. Крім цього, особистість, точніше її окремі особистісні характеристики, виступають не тільки обов'язковою умовою ефективності процесу підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності, а його результатами [7].

Особистісний підхід «вимагає визнання унікальності кожної особистості, її інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу; передбачає створення в освіті відповідних умов для природного процесу саморозвитку особистісних якостей і творчого потенціалу особистості» [4, с. 775]. Він також передбачає: «виявлення та розкриття можливостей кожного студента; акцент на становлення у нього свідомості та самосвідомості,

допомогу в усвідомленні себе як особистості, своїх можливостей; розвиток його особистісних та психофізичних можливостей; сприяння розвитку особистісно і професійно значущих якостей, самовизначенню, самореалізації та самоствердженню» [1, с. 232].

На думку О. Хохліної, за особистісного підходу до дослідження «важливе значення приймають ставлення особистості, у яких представлена соціальна позиція конкретної людини, її потреби, установки, погляди та ін.» [18, с. 81]. При цьому, дослідниця акцентує увагу на тому, що «характерним для ставлень є відносна стійкість, що дозволяє говорити про їх особливості: активність, об'єм, співвідношення компонентів (свідомого, несвідомого, раціонального та ірраціонального) та ін.» [18, с. 82].

Таким чином, з позицій особистісного підходу, при дослідженні проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності слід врахувати, що кожен студент є особистістю, яка володіє певною соціальною позицією, потребами, установками, поглядами, цінностями і ставленнями. За цього підходу, у ході підготовки майбутніх бакалаврів психології необхідно сформулювати в них відповідні установки, погляди, цінності і ставлення до просвітницької діяльності, а також усіляко сприяти розвитку їх особистісно і професійно значущих якостей.

Провідне значення у процесі дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності приймає **діяльнісний підхід** [6; 7; 9; 10; 11], адже сам процес підготовки реалізується через освітню діяльність студентів і викладачів.

Основне концептуальне положення цього підходу – «знання, вміння та навички можна сформулювати тільки у процесі діяльності, в яку включений той хто навчається» [10, с. 21]. Структура діяльності включає такі компоненти як-от: «особлива активність, яка відповідає потребам суб'єкта; дія, як процес, що підкорений свідомій меті; операція, як спосіб реалізації дії» [5, с. 89]. Разом цим, «діяльність» виступає як «усвідомлена й цілеспрямована активність особистості, зумовлена потребами і спрямована на пізнання та перетворення світу» [9, с. 8].

Таким чином, у будь-якій діяльності, в томі числі і у досліджуваній підготовці, досліднику необхідно виокремити ті компоненти, які впливають на особистість майбутнього бакалавра психології і ззовні, і з середини. Такими зовнішніми компонентами є особливості і функції майбутньої діяльності, мета, завдання, дії та операції підготовки майбутніх бакалаврів до просвітницької діяльності, виконання яких зумовлене внутрішніми компонентами – освітніми потребами і мотивами кожного студента.

Не менш важливим є те, що оскільки діяльність охоплює *суб'єкта* – того, хто її провадить, та *об'єкт*, який є у фокусі цієї діяльності [6, с. 135], досліджувана підготовка має перетворити майбутнього бакалавра психології з її *об'єкта*, у її *суб'єкт*, тобто «через призму власної особистості майбутній психолог не тільки реалізує свою освітню діяльність, а й формується і розвивається сам як особистість завдяки відповідній поведінці та внутрішній організації» [2, с. 142–143].

Таким чином, з позицій діяльнісного підходу у ході дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності наукову діяльність необхідно спрямувати на: визначення і врахування особливостей і функцій просвітницької діяльності психолога; чітке визначення мети, завдань, дій та операцій досліджуваного процесу; переведення кожного студента з позиції об'єкта у позицію суб'єкта, який особисто здійснює пізнання психологічного просвітництва.

У сучасних умовах дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності передбачає й використання **компетентнісного підходу** [1; 9; 10; 12], який методологічною основою реалізації освітнього процесу у вищій освіті.

Метою компетентнісного підходу є «спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є *загальні (базові, ключові) та спеціальні (предметні) компетентності тих, хто навчається*» [9, с. 12]. У вищій освіті, до цього переліку додаються *професійна компетентність*, яка пов'язана із обраною спеціальністю та *фахові компетентності*, перелік і зміст яких детермінований обраною спеціалізацією [10].

Тобто, сучасна вища освіта замість *кваліфікованих фахівців* має готувати *компетентних фахівців*.

У словниковій літературі поняття «*компетентний*» визначається як: «1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який із чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтований на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [4, с. 560]. Як бачимо, «компетентний» є синонімом до «кваліфікованого».

Як зазначає Л. Овсієнко, компетентнісний підхід, на відміну від попереднього підходу, передбачає не тільки формування в здобувачів вищої освіти відповідних ціннісних орієнтирів, а й підвищення значення практичної складової навчання, і, що не менш важливо, більш чітко формулювання результатів освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців у конкретних компетентностях та їх змісту [12].

Отже, компетентнісний підхід інтегруючи концептуальні положення особистісного

і діяльнісного підходів, у ході підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності передбачає: зміну ролі майбутнього бакалавра психології з об'єкта навчання у його суб'єкта, акцентує увагу на його ціннісних орієнтаціях та здатностях практично діяти, підвищує роль самоосвітньої діяльності у процесі досліджуваної підготовки, а також зумовлює необхідність формування його готовності до дій в різноманітних проблемних ситуаціях.

Висновки. Таким чином, для дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності нами виокремлено такі методологічні підходи: системний, синергетичний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний.

Визначено, що *системний підхід* передбачає виявлення основних структурних складових досліджуваного процесу та елементів, які до них належать; визначення ієрархічних взаємозв'язків і особливостей взаємодії між ними, а також окреслення послідовності їх функціонування у складі цілісної системи; детермінування сукупності чинників та умов, які зумовлюють його розвиток; виявлення основних факторів, які ззовні впливають на функціонування системи.

Синергетичний підхід акцентує увагу дослідника на тому, що досліджувана підготовка – відкрита відкрита нелінійна багатоваріантна система, яка володіє самоорганізацією. Тому керування її розвитком можливе лише в критичних станах (точках біфуркації) шляхом слабких впливів чи легких поштовхів системі відповідно до тенденцій її самоорганізації.

Особистісний підхід зумовлює необхідність врахування того, що кожен студент є особистістю, яка володіє певною соціальною позицією, потребами, установками, поглядами, цінностями і ставленнями. За цього підходу, у ході підготовки майбутніх бакалаврів психології необхідно сформувати в них відповідні установки, погляди, цінності і ставлення до просвітницької діяльності, а також усіляко сприяти розвитку їх особистісно і професійно значущих якостей.

Діяльнісний підхід передбачає: визначення і врахування особливостей і функцій просвітницької діяльності психолога; чітке визначення мети, завдань, дій та операцій досліджуваного процесу; переведення кожного студента з позиції об'єкта у позицію суб'єкта, який особисто здійснює пізнання психологічного просвітництва.

Компетентнісний підхід, який інтегрує особистісний і діяльнісний підходи, спрямовує дослідження на необхідність зміни ролі майбутнього бакалавра психології з об'єкта навчання у його суб'єкта; акцентує увагу на його ціннісних орієнтаціях та здатностях практично діяти; підвищує роль самоосвітньої діяльності у процесі досліджуваної підготовки, а також формування в нього

готовності до дій в різноманітних проблемних ситуаціях.

Таким чином, кожен із проаналізованих методологічних підходів розкриває різні сутнісні характеристики явищ, відтак дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів психології до просвітницької діяльності не може обмежуватися одним або кількома з них.

Серед перспективних напрямів подальших наукових розвідок визначимо обґрунтування роль інформаційної компетентності майбутнього бакалавра психології у його діяльності в онлайн-просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрощук І. В., Андрощук І. П. Методологічні підходи щодо підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів. *Молодь і ринок*. 2022. № 6 (204). С. 6–11.
2. Байбекова Н. Р. Формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2016. 20 с.
3. Борщук Є. М. Системний підхід і синергетика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.1. С. 344–347.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
5. Волошина В. В. Психологічні технології підготовки майбутнього психолога: дис. ... д-ра. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2016. 551 с.
6. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
7. Гура Т. Є. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2013. 304 с.
8. Затворнюк О. М. Формування у майбутніх психологів готовності до професійного самовдосконалення: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 20 с.
9. Золотухіна С. Т., Башкір О. І. Наукові підходи в педагогічних дослідженнях: методичні рекомендації. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 33 с.
10. Лавріненко О. А. Методологічні основи психопедагогіки: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2021. 80 с.
11. Лібак Н. А. Методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. Вип. 214. С. 231–235. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-231-235>.
12. Овсієнко Л. Компетентнісний підхід до навчання: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. 2017. № 2 (57). С. 82–87.
13. Пономаренко О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2020. 561 с.
14. Сердюк Н. М. Педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх психологів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса; Тернопіль, 2017. 275 с.
15. Тверезовська Н. Т. Перспективи розвитку освіти з позицій синергетики. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2010. Вип. 155, ч. 1. С. 36–44.
16. Тітова Т. Є. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2012. 254 с.
17. Хавіна І., Северина Н. Особистісні якості майбутнього бакалавра з психології у процесі професійної підготовки. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2019. № 4. С. 55–66.
18. Хохліна О. Особистісний підхід як методологічний інструментарій забезпечення становлення в людини її індивідуальності. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства : монографія колективна*. К.: ТОВ «АльфаПІК», 2019. С. 76–85.